

Blom- och parasitflugor från Lycksele lappmark, särskilt Ajaure (Diptera: Syrphidae, Tachinidae)

HANS BARTSCH & CHRISTER BERGSTRÖM

Inledning

Det är inte alltid så lätt att förstå att man befinner sig mitt i en guldgruva. Det gjorde i alla fall inte jag (Hans) under två semesterveckor i Lycksele lappmark 17 – 23 juli 1988 respektive 30 juli – 4 augusti 1989. Tillsammans med familj och vänner hyrde jag ett hus ca 300 m från Ajaure kraftverk. Mest gjordes utflykter till skogar, sjöar, fjäll och bäckar inom ett par mils omkrets. Sugburken och håven var nära till hands men kom nog flitigast till användning ”hemi-kring” före och efter utflykterna.

När nu Christer i höst tittade på mina parasitflugor, bl a ett exemplar från ”Ajaure by”, hajade han till direkt och idén om några rader om denna guldgruva kläcktes. Själv har jag inte haft tillfälle att inventera platsen senare – men ryktet om guld kommer säkert att locka andra lycksökare.

Ajaure by

Ajaure är namnet på en milslång dämd sjö i Umeälven, 2 mil sydöst om Tärnaby inom Rikets Nät-ruta 24F. I sjöns södra ände ligger kraftverket Ajaure intill den numera oftast relativt torrlagda Ajaureforsen. Den lilla förläggingsbyn är belägen 450 m ö h mellan Blå vägen och kraftverksdammen och var tidigare centrum för utbyggnaden av ett antal kraftverk i området. I byn fanns under utbyggnadsperioden ett antal bostads- och arbetsbaracker, verkstäder och lager på frilagda plangjorda ytor. Sedan länge kvarstår bara den lilla gruppen

av omkring åtta småhus, varav ett var permanent bebott. Eljest hade björk- och sälgsly växt upp och bildade vid besökstillfällena en mosaik med öppna partier och vägrenar med bl a blommande baldersbrå, fibblor, mjölkört, prästkrage, rödklint, rölleka och smörblommor. Omgivande mer orörd mark var bevuxen med öppen granskog med inslag av tall och björk. Man förväntar sig nog inte speciellt intressanta saker på ett övergivet bygg- och förläggingsområde, men min vana trogen samlade jag där jag nu råkade befinna mig. Jag hann inventera området (A) i genomsnitt en timme per dag under mer eller mindre ideala förhållanden.

Det var inte förrän 1989 som jag 100 m västerut upptäckte ett mindre område (B) med speciella kvaliteter. På östra sluttningen ner mot Ajaureforsen fanns en inte mer än ett par kvadratmeter stor extrafin plätt. Vatten kom sipprande från högre liggande partier och tidvis fick denna plätt ”vattendimma” på sig som härrörde från utskovskanalen. Här blommade storvuxen kvanne och smörblommor och det kryllade av blomflugor i eftermiddags- och kvällsolen. Längre ner fanns ett område med bakvatten där även vänderot blommade. Här och på den lilla plätten i branten, tillbringade jag sammanlagt omkring 6 timmar, mellan kl 15 och kl 20.

Tro nu inte att det var vattenkraftsutbyggnaden som var orsaken till områdets kvaliteter. Däremot kan de vid denna tid-

punkt fortfarande öppna blommande partierna ha bidragit till att insekter som utvecklas i områdets omgivande miljöer koncentrerats till just dessa lokaler.

Parasitflugan *Trigonospila ludio*

Jag (Christer) har under många år intresserat mig för de svenska parasitflugorna. Detta arbete har resulterat i ett ganska stort antal för Sverige nya arter. En del av dessa upptäckter har redovisats i två mindre artiklar (Bergström 1986, 1988). Under senare år har jag arbetat på en ny provinskatalog för de svenska parasitflugorna. I Hans Bartschs material väckte ett djur från Ajaure taget på björklöv i område A den 20 juli 1988 omedelbart min nyfikenhet.

Denna fluga kännetecknas av en långsmal kropp, relativt långa och smala vingar

och dessutom av ovanligt långa ben. Min första tanke var att det inte rörde sig om en parasitfluga. En närmare besiktning av flugan, och kontroll mot bestämmningslitteraturen (Tschorsnig & Herting 1994) visade omedelbart att det rörde sig om en hane av *Trigonospila ludio* (Zetterstedt, 1849). Detta trevliga fynd som nu pryder min samling, var det första rapporterade från Sverige samt tillika det första återfyndet i Norden på 150 år.

Trigonospila ludio är en i Europa mycket sällsynt parasitfluga och många är de experter som under sin livstid aldrig lyckas med att fånga arten. Arten påminner i vissa avseenden om den i Sverige tämligen vanliga *Medina collaris* (Fallén). En del morfologiska karaktärer avviker från den beskrivning som ges av Mesnil (1962). En kortare beskrivning av Ajaure-exemplaret kan därför utöver fotografierna (Fig. 1) vara

Fig. 1. Parasitflugan *Trigonospila ludio* som togs som ny för Sverige vid Ajaure (längd 7 mm). Fotograferad uppifrån (till vänster) och från sidan (till höger). Foto: Hans Bartsch.

på sin plats. Ögonen är höga och smala och sedda från sidan täcker de nästan hela huvudet. Pannan är 0,45 X bredden av ett öga och på sitt smalaste ställe tydligt bredare än antennerna. Vertikalborst saknas och ocellarborsten är normalt utvecklade och framåtriktade. Pannan är i profil något framskjutande med avrundat hörn, kinderna är liksom underkinderna smala. Antennerna är infästade i höjd med ögats mitt, och når inte ögats nedre kant, 3e ledstycket är endast 2 X så långt som det 2a ledstycket. Sugsnabeln är kort och försedd med små sugskivor. Palperna är svarta och mot spetsen endast svagt utvidgade. Thorax har framför suturen fem svarta längstrimor tydligt åtskilda av gråvit pudring. Av de tre mellersta strimmorna är den i mitten smal men ändå tydlig. Postsuturalt är thorax i den främre halvan försedd med en stor svart fläck som är täckt av en gyllenbrun pudring, tydligt kontrasterande mot den gråvita presuturala pudringen. De presuturala svarta strimmorna fortsätter även bakom suturen. Skutellen är svart, dorsalt försedd med gyllenbrun pudring, lateralt och apikalt med gråvit pudring. Bakkroppen är långsmal något inböjd och med det första segmentet tydligt förlängd. Intryckningen på 2a bakkroppssegmentet når segmentets mitt. Bakkroppssegmenten är svarta fram till med tät gråvit pudring och baktill (vid betraktelse snett bakifrån) med kontrasterande gyllenbrun pudring. Benen är svarta och mycket långa, fotputor och klor är förlängda, framtibia med 2 bakre borst, mellantibia utan invändigt borst. Vingarna är långa, costalribbens 2a och 3e avsnitt undertill försedda med småborst, costaltagg otydlig, och 4e ribban är bågformigt böjd.

Att typlokalen skulle finnas i Danmark har varit och är fortfarande ifrågasatt och

Herting (1984) anger typlokalen med ett frågetecken efter Danmark. Hertings (1984) liksom redan Mesnils (1962) tvekan beror bl a på att holotypen är ofullständigt etiketterad. Den tidigare kända utbredningen: Europa (Italienska och Österrikiska alperna och N Ryssland (Leninograd)); SÖ Sibirien; Ryssland (Ussuri) och Japan (Kyushu till Hokkaido) (Ziegler & Shima 1990) pekar kanhända inte heller på en förekomst i Danmark. Det svenska fyndet skulle också möjligen kunna stödja åsikten att *Trigonospila ludio* har en boreoalpin utbredning i Europa. Då det endast finns spridda fynd av arten i Europa så anser emellertid jag att det svenska fyndet lika gärna kan uppfattas som ett stöd för en förekomst i Danmark.

I sin beskrivning av *Tachina ludio*, noterar Zetterstedt bland annat följande; ”*Hab. in Dania, D. Staeger, qui specimen typicum misit.*” Holotypen skickades ursprungligen till Zetterstedt från Staeger i Danmark. Enligt Lundbeck (Mesnil 1962) innehöll Staegers samling ursprungligen talrika exemplar av *Trigonospila ludio* (Zetterstedt), etiketterade ”Danmark” utan några andra och noggrannare hänvisningar. Då inga nyfynd av arten finns från Danmark framför Mesnil åsikten att Staeger skulle ha misstagit sig på materialets ursprung. Staeger var (T. Pape in. litt.) en person som vanligtvis var mycket noggrann med allt som han gjorde. Det är därför högst troligt att holotypen trots allt har ett danskt ursprung. Förekommer *Trigonospila ludio* i Sverige, Ryssland och alperna så kan det hursomhelst inte uteslutas att den också förekommer i Danmark. Holotypen gjorde ytterligare en resa i början av 1920-talet. Den skickades då från den danske entomologen Lundbeck till Stein. Den senare

publicerade 1924 sitt stora arbete över Mellaneuropas tachinider. I detta arbete fastställdes att *Trigonospila picta* Pokorny, 1886 är en yngre synonym till *Trigonospila ludio* (Zetterstedt).

Ingen värd finns ännu så länge rapporterad för vare sig *T. ludio* eller för den syd-europeiska *T. transvittata* (Pandellé, 1896). Shima & Mitsui (1990) uppger larven till tenebrioniden *Plesiophtalmus nigrocyanus* Motschulsky som värd för den i Japan förekommande släktingen *T. vittigera* (Coquillett, 1898). Det är därför högst troligt att någon skalbaggs-larv är värd även för de andra *Trigonospila*-arterna.

Blomflugor från Ajaure

Det blev sammantaget 54 blomflugearter och åtskilliga ännu ej bearbetade fynd av andra flugor från Ajaure by och dess närområde under de två besöken. De med A utmärkta arter noterades endast från område A, de med B endast från område B och övriga från båda områdena. Följande blomflugearter noterades:

Baccha sp. B, *Brachyopa testacea* B, *Cheilosia albitarsis* B, *C. longula*, *C. melanopa* A, *C. pagana* B, *C. vernalis* A, *Chrysotoxum fasciolatum* B, *Dasysyrphus friulensis* A, *D. tricinctus*, *Epistrophe grossulariae* B, *Episyrphus balteatus* B, *Eristalis arbustorum* A, *E. interrupta*, *E. intricaria* B, *E. pertinax* B, *E. rupium*, *E. tenax* B, *Eupeodes corollae* A, *E. curtus* A, *E. duseki* B, *E. lapponicus* A, *E. latifasciatus* A, *E. lundbecki* A, *E. luniger* B, *E. nielsenii* A, *E. nitens* A, *Helophilus pendulus*, *Ischosyrphus glaucius* B, *I. laternarius* B, *Leucozona lucorum*, *Melangyna arctica* A, *M. coei*, *Melanostoma dubium* A, *M. mellinum*, *M. scalare*,

Meligramma guttata B, *Meliscaeva cintella*, *Parasyrphus annulatus* A, *Platycheirus albimanus*, *P. manicatus* B, *P. peltatus* A, *P. scambus* B, *P. scutatus*, *Rhingia borealis* B, *Sericomyia lappona*, *S. nigra* B, *S. silentis*, *Sphaerophoria scripta* B, *S. sp. honor* A, *Sphegina sibirica* B, *Syrphus ribesii* A, *S. sexmaculatus* A, *S. torvus* och *S. vitripennis*.

Först våren 1990 insåg jag att insamlade ”*Melangyna umbellatorum*” i själva verket tillhör arten *M. coei* Nielsen, 1971, en riktig pärla som då var ny för landet (Hedström 1990, Bartsch 1995, 1997) och hos oss till skillnad från Norge (Nielsen 1999) fortfarande bara är känd genom ett fåtal individer från Lycksele, Lule och Torne lappmark (Bartsch in press).

En småväxt helmörk *Cheilosia*-art som förekom rikligt på blommor av främst röleka och prästkraze bestämdes med tillgängliga nycklar till ”*C. antiqua*”. Den visade sig tillhöra *C. longula* (det *C. Clausen* 1990), möjligen en nordlig form av den eller kanske rentav en *C. longula* närstående nordlig art.

Som framgår ovan var det gott om *Eupeodes*-arter som på den tiden och även senare har vållat mig mycken huvudbry. Våren 2001 kontrollerade P. Láska & L. Mazánek en del av mina exemplar från bl a detta område och identifierade två för Sverige ”än så länge” ovanliga arter, en hona av *Eupeodes curtus* (Hine, 1922), i Bartsch (1997) redovisad som ”*E. abiskoensis* (Dusek & Láska)” och en hane av *E. duseki* Mazánek, Láska & Bicik, 1999, tidigare bestämd som ”*E. bucculatus*”. De aktuella exemplaren har alla separata gula fläckar på bakkroppen och liknar därmed vid första anblicken vanliga arter som *E.*

luniger eller *E. nielsenii*. Arten *E. curtus* insamlades på prästkrage 20 juli 1988 och *E. duseki* på kvanne 4 augusti 1989. För *E. curtus* anger Vockeroth (1992) en utbredning som sträcker sig från Alaska, norra Kanada, Grönland, Island och Finland, och Nielsen (1999) påvisar den från både Syd- och Nordnorge. Láska & Mazánek identifierade ytterligare två exemplar av arten från min samling, en hona från Svenstavik, Österbergsbodarna i Jämtland, leg. Lars Gustafsson, 12 juli 1964 och en hane från Tarraure i Lule lappmark, leg. T.-B. Engelmark, 16 juli 1992. *E. duseki* däremot är alldeles nybeskriven efter typer från Torne lappmark (Abisko, 1951-1986) och Norge. Samtidigt beskrevs hanen av *E. goeldlinii* Mazánek, Láska & Bicik, 1999. Författarna anger att de beskrivna arterna kan vara underarter eller varianter – Láska & Mazánek reserverar sig följaktligen angående bestämningen av min hane. En komplett revision av släktet pågår och bör ge ytterligare information i frågan. Láska & Mazánek bestämde även två honor i min samling till *E. duseki*, de är från Pålkem, Granlandet, leg. R. Pettersson den 3 juli – 2 aug. 1995 resp den 30 juni – 31 juli 1996 i Malaisefälla (tidigare identifierade som ”*E. bucculatus*” resp. ”*E. nitens*”). Båda dessa pärlor torde trivas i våra fjällnära skogstrakter. Kruxet är att kunna identifiera dem bland mängden av andra vanligare arter i släktet. Jag gör inga försök att här gå in på karaktärer utan hänvisar istället direkt till nyckeln i Mazánek m fl (1999).

Fler blomflugor från Lycksele lappmark

Det blev en del andra fynd i samband med familjeutflykterna till Abelvattnet, Rödingtjärnen, Kvarnbäcken, Muoltekejukke, Ruttjejukke, V. Syterbäcken och som längst

norrut Kåtaviken vid Överuman, allt inom RN 24F och 25F och i huvudsak 450 – 650 m ö h. Tillkommande arter var *Parasyrphus lineolus*, *P. vittiger*, *Platycheirus clypeatus*, *P. groenlandicus*, *P. hyperboreus*, *P. latimanus*, *P. perpallidus* och *P. varipes*. Även här har vissa exemplar inte bestämts för-rän långt senare av T. R. Nielsen eller mig.

I det följande vill jag för fullständighetens skull ge en resumé över därutöver av mig vid andra tillfällen noterade blomflugor från Lycksele lappmark. I samband med några minuters väntetid vid Lycksele flygplats tillkom 18 aug. 1989 en *Eristalis pseudorupium*. Strax efter midsommar 1993, 27 juni – 4 juli, vandrade min fru och jag sträckan Umasjö – Syterstugan – Klippen, med Sånningsgården i Klippen som bas. Det var ett av de år då sommaren var sen i dessa trakter. Sommarleden syntes för det mesta inte till för all snön som ännu låg meterhög i Syterskalet och på många andra platser. Tidvis var det regn, dimma och bara ett par plusgrader. Det var en upplevelse att iakttaga hur fjärilar obesvärade kryssade över snöfälten runt Syterstugan när solen var framme. Nere vid Tärnasjön började ur snön uppstickande björkar att slå ut (Fig. 2). Vid Umeälvens östra strand kryllade det tidvis med blomflugor m m som satt på blad av låg vegetation och värmdes sig i solens glans. Här hamnade bl a *Cheilosia uviformis* i vitskål som förutom från Lycksele lappmark endast är rapporterad från Norrbotten, Uppland och möjligen Öland.

Bättre väder var det under en vandring med min fru vid samma tid på året från Ammarnäs till Hemavan 28 juni – 4 juli 1999, mellan 400 och 900 m ö h. Nu fick jag se otaliga blomflugor på blommande ängar vid Ammarnäs, på blommande ört-

snår och i bryn och videbuskage nära kal-fjället. Det var svårt att hålla sig på stigen eller spången och inte fastna i någon av de fantastiska miljöerna. Jag blev nu förtrogen med den redan 1993 insamlade *Cheilosia alpina*, dess hanar svävade en eller ett par meter upp på lämpliga platser och en hona undersökte de basala delarna av kvanne – kanske i avsikt att lägga ägg. *Cheilosia vernalis* besökte flitigt blommor av smörblommor och den snarlika *C. sootryeni* var också en vanlig gäst på dessa. Många av de 1988/89 noterade blomflugorna återsågs, tillkommande arter var:

Brachyopa dorsata, *Cheilosia alpina*, *C. chrysocoma*, *C. gigantea*, *C. latifrons*, *C. pubera*, *C. sahlbergi*, *C. sootryeni*, *C. uviformis*, *Chrysosyrphus nasutus*, *Dasysyrphus pinastri*, *D. venustus*, *Eristalis anthophorina*, *E. cryptarum*, *E. tundrarum*, *Ferdinandea cuprea*, *Helophilus affinis*, *Heringia pubecens*, *Parasyrphus nigrirarsis*, *P. tarsatus*, *Platycheirus amplus*, *P. holarcticus*, *P. kittilaensis*, *P. nielsenii*, *P. podagratus*, *Sphaerophoria bankowskiae*, *S. batava*, *S. fatarum*, *S. interrupta*, *S. virgata*, *Volucella bombylans* och *Xylota segnis*.

Övrigt

Därmed har jag (Hans) haft nöjet att i fält studera ca 95 arter av blomflugor i provin-sen. Beteckningar följer Bartsch (in press). Exemplar av respektive art befinner sig i min samling. Blomflugefaunan i Lycksele lappmark har genom bl a S. Gaunitz insam-lingar varit relativt väldokumenterad och fram till nu har liksom för Lule lappmark totalt drygt 190 arter verifierats (Bartsch in press) – och fler lär det bli.

Om ströbesök kan ge sådana pärlor – vad kan då inte en riktad inventering ge i dessa trakter?

Tack

Stort tack till C. Claussen, P. Láska & L. Mazánek samt T. R. Nielsen som har haft vänligheten att bestämma eller kontrollera bestämningen av ett antal besvärliga arter. Tack även till B. Gustafsson, K.-A. Johans-son och B. Viklund för hjälp i samband med fotografering och diascanning vid riks-museet. Sist men inte minst ett tack till H-P. Tschorsnig som på olika sätt bidragit med information om *Trigonospila ludio*.

Citerad litteratur

- Bartsch, H. 1995:** *Check List for Swedish Hoverflies*. Järfälla.
- Bartsch, H. 1997:** Efterlysta, ovanliga, förbisedda och några andra intressanta norrländska blomflugor (Diptera, Syrphidae). *Natur i Norr* 16(2): 69-94.
- Bartsch, H. (in press):** Swedish Province Catalogue for Hoverflies (Diptera, Syrphidae). *Ent. Tidskr.*
- Bergström, C. 1986:** Fem för Sverige nya parasitflugor. *Ent. Tidskr.* 107: 167-168.
- Bergström, C. 1988:** För Sverige nya parasitflugor (Diptera, Tachinidae) – 2. *Ent. Tidskr.* 109: 151-154.
- Hedström, L. 1990:** Svenska insektsfynd – rap-port 6. *Ent. Tidskr.* 111:133-147.
- Herting, B. 1984:** Catalogue of Palearctic Tachinidae (Diptera). *Stuttg. Beitr. Naturk. (A)* 369: 1-228
- Mazánek, L., Láska, P. & Bicik, V. 1999:** Two new Palearctic species of *Eupeodes* similar to *E. bucculatus* (Diptera, Syrphidae). *Volucella* 4: 1-9.
- Mazánek, L., Láska, P., Bicik, V. & Nielsen, T.R. 1999:** Key to males of Norwegian species of *Eupeodes* (Diptera: Syrphidae). *Dipterologica bohemoslovaca* 9: 143-152.

Mesnil, L.P. 1962: 64g. Larvaevorinae (Tachinidae). Pp. 705-752. In Lindner, E. (ed.): Die Fliegen der palaearktischen Region 8. E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart.

Nielsen, T.R. 1999: Check-list and distribution maps of Norwegian hoverflies, with description of *Platycheirus laskai* nov.sp. (Diptera, Syrphidae). *NINA Fagrapport, No. 35: 1-99*.

Shima, H. & Mitsui, H. 1990: A new host of *Trigonospila vittigera* (Diptera, Tachinidae). *MAKUNAGI / Acta Dipterologica, No 16: 25-26*.

Stein, P. 1924: Die verbreitetsten Tachiniden Mitteleuropas nach ihren Gattungen und Arten. *Arch. Naturgesch. (A) 90(6): 1-271*.

Tschorsnig, H.P. & Herting, B. 1994: Die Raupenfliegen (Diptera: Tachinidae) Mitteleuropas: Bestimmungstabellen und Ausgaben zur Verbreitung und Ökologie der einzelnen Arten. *Stuttg. Beitr. Naturk. (A) 506: 1-170*.

Vockeroth, J.R. 1992: *The flower flies of the subfamily Syrphinae of Canada, Alaska, and Greenland*. Diptera: Syrphidae. The Insects and Arachnids of Canada. Publ. Nr. 1867.

Zetterstedt, J.W 1849: *Diptera Scandinaviae disposita et descripta VIII: 2935-3366*. Lund.

Ziegler, J & Shima, H. 1996: Tachinid flies of the Ussuri area (Diptera: Tachinidae). *Beitr. Ent. 46(1996)2: 379-478*.

Summary

The paper gives a description of a rich locality at Ajaure and summarizes further hoverfly records from Lycksele lappmark by H. Bartsch between 1988 and 1999, mainly between 400 and 900 m above sea level just south of 66 degree north. In the material from two shorter visits to Ajaure by H. Bartsch during mid July and beginning of August in the years 1988 and 1989 some rare species were found. In autumn

2001 C. Bergström identified a tachinid new to Sweden, *Trigonospila ludio* (Zetterstedt, 1849). Half a year earlier P. Láska & L. Mazánek identified a female of *Eupeodes curtus* (Hine, 1922) and a male of *E. duseki* Mazánek, Láska & Bicik, 1999 from this site and some more Swedish specimens of these two species. Previously published records of *M. coei* Nielsen, 1971 also originate from this site.

Författarnas adresser:

Hans.Bartsch@telia.com

Snövägen 24, 177 70 Järfälla

Christer.Bergstrom@zeta.telenordia.se

Säves väg 10, 752 63 Uppsala

Fig. 2. Det har plötsligt blivit varmt i början på juli 1993, björken slår ut vid Tärnasjön trots mycket kvarliggande snö och Hans kan lämna på klädseln. Foto E. Bartsch.